

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет педагогічної освіти
Кафедра дошкільної і спеціальної освіти**

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗБАР'ЄРНОГО
СЕРЕДОВИЩА В ІНКЛЮЗИВНІЙ ГРУПІ. УКЛАДАННЯ
МЕТОДИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ**

Кваліфікаційна робота студентки
групи ДВм-24
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
Градовської Ірини Сергіївни
Керівник професор, доктор
педагогічних наук
Ковшар О.В

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗБАР'ЄРНОГО СЕРЕДОВИЩА В ІНКЛЮЗИВНІЙ ГРУПІ	7
1.1. Аналіз поняття «інклюзивне середовище в закладі освіти».....	7
1.2. Характеристика інклюзивного середовища в закладі дошкільної освіти.....	12
1.3. Особливості організації безбар'єрного середовища в інклюзивній групі.....	17
Висновки до розділу 1	26
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗБАР'ЄРНОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	29
2.1. Створення сприятливого психолого-педагогічного клімату в інклюзивній групі.....	29
2.2. Забезпечення архітектурного дизайну та просторово-предметних умов інклюзивного середовища.....	39
2.3. Взаємодія педагогів і батьків у створенні безбар'єрного інклюзивного середовища.	42
2.4 Презентація методичних рекомендацій зі створення безбар'єрного середовища в інклюзивній групі в ЗДО	46
Висновки до розділу 2	47
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасна освіта в Україні перебуває на етапі активної трансформації, спрямованої на забезпечення рівного доступу до навчання для всіх категорій дітей, включно з дітьми з особливими освітніми потребами. За обставин інтеграції інклюзивної освіти дедалі більше уваги приділяється створенню безбар'єрного освітнього середовища, яке сприяє ефективному розвитку дитини та її соціалізації, забезпечує комфортні умови навчання, психологічної підтримки та фізичного доступу до освітніх ресурсів.

Одним із важливих та стратегічних завдань інклюзивної освіти — є формування середовища, яке не тільки усуває фізичні та архітектурні перешкоди, але й створює педагогічні умови для розвитку, самовираження та взаємодії дітей різного рівня можливостей

Сучасна система дошкільної освіти України спрямована на активне впровадження інклюзивних підходів, що передбачає створення умов для повноцінного розвитку, навчання й соціалізації кожного вихованця, незалежно від наявності особливих освітніх потреб. Пріоритетним напрямом державної освітньої політики є утвердження принципів рівності, доступності та безбар'єрності освітнього простору. Саме тому Закон «Про дошкільну освіту» [1] підкреслює необхідність забезпечення рівних можливостей для всіх дітей та створення безпечного, доступного освітнього середовища. У Національній стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року [2] визначено завдання формування інклюзивного середовища, що включає архітектурну, інформаційну, комунікаційну та соціальну доступність.

Організація безбар'єрного середовища у закладі дошкільної освіти є важливою передумовою формування в дитини почуття безпеки, впевненості та належності до колективу. Відповідно до вимог інклюзивної освіти, середовище має бути не лише архітектурно пристосованим, а й педагогічно організованим таким чином, щоб забезпечувалася індивідуалізація підходів, толерантна взаємодія всіх учасників освітнього процесу та позитивний психолого-педагогічний клімат.

Проблемі створення інклюзивного середовища в освітніх закладах присвятили свої дослідження низка науковців. Так, А. Колупаєва стверджує, що «інклюзивне середовище є основою реалізації права кожної дитини на освіту, виховання та соціалізацію в умовах прийняття, підтримки та рівних можливостей» [3]. О. Ковшар підкреслює, що

«ефективність інклюзивного освітнього процесу визначається рівнем організації педагогічних умов та тьюторського супроводу, який сприяє формуванню безбар'єрного середовища» [4].

А. Данілавічюте доводить, що інклюзивне середовище — це не лише архітектурна доступність, але й «сукупність соціальних, комунікативних і психологічних чинників, що забезпечують участь кожної дитини у спільній діяльності» [5]. І. Євтушенко наголошує, що «безбар'єрне освітнє середовище — це результат цілеспрямованої педагогічної діяльності, яка враховує індивідуальні потреби кожної дитини та сприяє її гармонійному розвитку» [6].

Питання створення інклюзивного середовища в закладах дошкільної освіти розглядаються у працях: Л. Балли, Є. Гончарової, О. Ковшар, Н. Компанець, О. Кукушкіної, І. Луценко, А. Нечепорчук, Н. Шматко, Т. Зубаревої. Питання формування та розвитку інклюзивного освітнього середовища в закладах освіти, а також визначення його основних характеристик висвітлено у працях Т. Єжової, І. Калініченко, О. Кукушкіної, Ю. Найди, О. Нікольської, О. Пащенко, Г. Задіранової, О. Таранченко.

Концептуальні засади навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного середовища науково обґрунтовано у працях А. Колупаєвої, П. Таланчука, Л. Сердюк, Г. Нікуліної та інших учених.

Аналіз сучасної практики свідчить, що педагоги дошкільних закладів часто стикаються з труднощами у впровадженні ефективних педагогічних умов, які забезпечують справжню інклюзивність і комфорт для всіх дітей. Це підтверджує необхідність подальшого науково-методичного обґрунтування педагогічних умов організації безбар'єрного середовища в інклюзивних групах, що й визначає актуальність даного дослідження.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та практичному визначенні педагогічних умов організації безбар'єрного середовища в інклюзивній групі закладу дошкільної освіти, спрямованих на забезпечення рівних можливостей для дітей з особливими освітніми потребами та створення комфортного, безпечного, розвивального простору для всіх вихованців.

Завдання дослідження: 1) Теоретичний аналіз понять «інклюзивне середовище», «безбар'єрність», «інклюзивна освіта». 2) Обґрунтування педагогічних умов створення безбар'єрного середовища в інклюзивній групі закладу дошкільної освіти:

- створення сприятливого психолого-педагогічного клімату;
- забезпечення архітектурно-предметної доступності;
- налагодження партнерської взаємодії з батьками.

3) Розроблення методичних рекомендацій для педагогів-вихователів, щодо створення безбар'єрного середовища в інклюзивній групі закладу дошкільної освіти

Реалізація поставлених завдань дозволить: визначити специфіку безбар'єрного середовища у закладі дошкільної освіти; охарактеризувати роль педагогічних умов у забезпеченні інклюзивності; розробити методичні рекомендації щодо ефективної організації та підтримки безбар'єрного освітнього простору; сприяти формуванню у педагогів-вихователів компетентностей, необхідних для взаємодії з дітьми з різними освітніми потребами.

Об'єктом дослідження є процес організації інклюзивного освітнього середовища в закладі дошкільної освіти.

Предмет дослідження - педагогічні умови, що забезпечують ефективну організацію безбар'єрного інклюзивного середовища в закладі дошкільної освіти.

Методи дослідження: теоретичний аналіз наукової літератури і нормативно-правових документів, що забезпечив глибоке розуміння сучасних підходів до інклюзивної освіти, концепції безбар'єрного середовища, принципів універсального дизайну та вимог, щодо організації інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти. Серед методів дослідження виділяємо спостереження за освітнім процесом у інклюзивних групах, що дозволяє оцінити практичну реалізацію педагогічних умов, взаємодію педагогів, дітей та батьків, а також ефективність створення безбар'єрного середовища.

Практичне значення результатів полягає у розробці методичних рекомендацій щодо організації безбар'єрного інклюзивного середовища в закладах дошкільної освіти. Такі рекомендації сприятимуть підвищенню ефективності педагогічної діяльності та створенню комфортних та доступних умов для розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Апробація Ключові напрацювання та підсумки дослідження були висвітлені у науковій статті, опублікованій у матеріалах Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю “Сучасний освітній простір розвитку дитини: проблеми, пошуки, інновації”, травень 2025 р.. Публікація засвідчує практичну значущість отриманих результатів і підтверджує їх апробацію у науково-освітньому середовищі.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел, що нараховує — 46 джерел. Загальний обсяг роботи - 58 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗБАР'ЄРНОГО СЕРЕДОВИЩА В ІНКЛЮЗИВНІЙ ГРУПІ

1.1. Аналіз поняття Інклюзивне середовище в закладі”

Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024-2026 роки, є надважливим нормативним документом, що визначає стратегічні орієнтири державної політики у сфері інклюзивної освіти. Його ухвалення засвідчує прагнення України створити безбар'єрне, відкрите та доступне освітнє середовище, у якому кожна дитина має можливість здобувати якісну освіту відповідно до своїх індивідуальних можливостей і потреб. Особливу увагу документ приділяє розвитку інклюзивної освіти на рівні дошкільних закладів, адже саме в ранньому віці закладаються основи особистісного розвитку, соціалізації та прийняття різноманітності.

У цьому контексті організація безбар'єрного середовища в інклюзивних групах ЗДО стає одним із ключових завдань, що забезпечує створення комфортних і безпечних умов для всіх дітей. Ухвалення зазначеної стратегії є вагомим кроком у реалізації державної політики рівних можливостей яка сприяє модернізації системи дошкільної освіти та формуванню інклюзивного, гуманного освітнього простору в Україні [46].

У навчально-методичному посібнику «Індекс інклюзії: дошкільний навчальний заклад» зазначається, що **інклюзивна освіта** — це система освітніх послуг, гарантованих державою, яка ґрунтується на принципах недискримінації, врахування людських різноманітностей та забезпечення ефективної участі всіх учасників освітнього процесу. Відповідно до Закону України «Про освіту» (2017), інклюзивна освіта передбачає навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітніх закладів, що забезпечує рівний доступ до якісної освіти для всіх учнів, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей [8].

Стосовно комплексного підходу, визначає А. Колупаєва інклюзію як процес, що вимагає змін на всіх рівнях освіти та є частиною ширшої інклюзії в суспільстві.

Як зазначено в матеріалах Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних

наук України, **інклюзивна освіта** — це форма організації освітніх послуг, заснована на принципі дотримання базового права кожної дитини на освіту та можливості отримувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах звичайного закладу освіти [14].

Одним із ключових завдань інклюзивної освіти є реагування на різноманітні освітні потреби дітей як у межах навчального закладу, так і поза його межами. Інклюзивна освіта ґрунтується на принципі недискримінації, який гарантує рівне ставлення до всіх залучених до освітнього процесу осіб, водночас забезпечуючи спеціальні умови та підтримку для дітей з особливими освітніми потребами. Канадсько-український проєкт «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» реалізується з метою впровадження інклюзивних практик у навчальні заклади України. Завдяки співпраці з канадськими експертами, українські освітяни отримують доступ до передового досвіду та інноваційних підходів у сфері інклюзивної освіти. Зокрема, на офіційному сайті проєкту зазначено, що «створення інклюзивного середовища в Україні є важливим кроком до забезпечення рівних можливостей для всіх дітей» [9, с. 5]. Проєкт сприяє розвитку інклюзивної культури в освітніх установах, що включає адаптацію навчальних планів, підготовку педагогічних кадрів та залучення громадськості до процесу інклюзії. Завдяки таким ініціативам, Україна наближається до створення освітнього простору, де кожна дитина, незалежно від її фізичних чи розумових особливостей, має можливість повноцінно розвиватися та реалізовувати свій потенціал. Вітчизняні науковці, серед яких: А. Колупаєва, В. Снігульська та В. Шинкаренко, також досвідчені педагоги-практики Г. Войтенко, Л. Івахненко, В. Кулик та інші, здійснюють систематичні дослідження та практичні розробки у сфері формування та розвитку ефективної концепції інклюзивної школи, спрямованої на забезпечення рівних можливостей для всіх вихованців.

У контексті сучасних освітніх реформ та запровадження принципів інклюзії особливе значення набуває вивчення наукових та практичних підходів до організації ефективного інклюзивного середовища. Саме тому актуальним є аналіз внеску вітчизняних науковців та педагогів-практиків у розвиток концепції інклюзивного середовища.

В Національній стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року стверджується, що, **безбар'єрне**

середовище — це комплекс природних або ж соціальних умов, які організовані таким чином, щоб забезпечити вільне пересування та діяльність людей з функціональними обмеженнями, спричиненими медичними, віковими або іншими факторами [46]. Безбар'єрне середовище забезпечує людям з обмеженими можливостями повноцінний доступ до інфраструктури в межах забудованого простору, основною метою його створення є гарантування незалежного функціонування таких осіб без необхідності сторонньої допомоги. Орієнтири забезпечення життєдіяльності осіб з інвалідністю та людей з обмеженою мобільністю в Україні визначено у «Національній стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» і до основних завдань стратегії належать: формування безбар'єрного середовища для всіх груп населення, забезпечення рівних можливостей для кожного громадянина реалізовувати свої законні повноваження; користуватися широким спектром послуг завдяки інтеграції соціальної, фізичної, інформаційно-цифрової, громадянської, освітньої та економічної безбар'єрності в усі напрямки державного управління.

У закладах освіти безбар'єрність проявляється у кількох важливих напрямках:

- фізична безбар'єрність забезпечує доступність освітніх приміщень, ігрових майданчиків, спортивних споруд та транспорту для дітей з різними фізичними потребами, передбачає удосконалення будівельних стандартів та усунення архітектурних перешкод, щоб усі діти могли вільно пересуватися й безпечно перебувати в закладі;

- інформаційна безбар'єрність полягає у наданні навчальної та виховної інформації у доступних форматах для дітей із сенсорними або психічними особливостями, включає використання шрифту Брайля, аудіо- та відеоматеріалів з перекладом на мову жестів, адаптованих навчальних матеріалів та методів передачі інформації, що гарантує право всіх дітей на доступ до знань;

- суспільна та громадянська безбар'єрність спрямована на активну участь дітей і батьків у житті закладу та громади, забезпечує рівний доступ до культурних, спортивних і освітніх заходів, популяризує принципи рівності та толерантності, створює умови для розвитку соціальної активності, взаємоповаги та взаємодопомоги серед дітей різних груп і гарантує рівні права для всіх учасників освітнього процесу.

Головний принцип інклюзивної освіти полягає у тому, що всі діти мають можливість навчатися разом, коли це доступно, незалежно від наявних труднощів або відмінностей між ними. Заклади освіти повинні враховувати різноманітні потреби освітян, адаптуючи методи та темп навчання відповідно до індивідуальних особливостей. Якісна освіта для всіх забезпечується через розробку адаптованих навчальних програм, організаційних заходів, відповідних стратегій викладання, ефективне використання ресурсів та співпрацю з громадою. Діти з ООП отримують необхідну додаткову підтримку для успішного навчання. Така інтеграція сприяє розвитку солідарності, взаємоповаги, співпраці та взаєморозуміння між дітьми з особливими потребами та їхніми однолітками.

Серед ключових досягнень у сучасному інклюзивному просторі, виділяється введення поняття: «Індекс інклюзії» — це вимоги до облаштування інклюзивного середовища в освітніх установах для усіх учасників навчального процесу. Застосування матеріалів індексу інклюзії допомагає покращенню діяльності навчального закладу, надає практичну допомогу у самостійному визначенні кроків стосовно впровадження інклюзивного простору та дає змогу досягнення учнями високих навчальних результатів. До того ж, використання Індексу інклюзії сприяє поширенню демократичних засад та практик не лише в освітніх установах, але і в територіальних громадах. [8, с.6]

Організація інклюзивного середовища в закладі освіти передбачає комплексний підхід, що охоплює психологічні, матеріально-технічні, методичні та соціальні аспекти тому важливим елементом є створення психолого-педагогічних умов, які сприяють формуванню толерантного ставлення до дітей з особливими потребами та забезпечують сприятливий емоційний клімат у колективі. Не менш значущими є матеріально-технічні умови, тому що вони включають доступність приміщень, використання спеціальних навчальних засобів і адаптованих матеріалів, а також принципи універсального дизайну. Методичне забезпечення передбачає розробку індивідуальних освітніх траєкторій, застосування адаптованих програм і методик, а також впровадження сучасних педагогічних технологій. Співпраця з батьками та громадою є важливим спектром інклюзивного середовища, адже вона включає інформування та підтримку родин, залучення батьків до освітнього процесу і формування інклюзивної культури тому-що, батьки теж повинні активно приймати участь в процесі. Важливим та завершальним етапом є постійний моніторинг і оцінювання,

це дозволяє відслідковувати прогрес дітей, коригувати педагогічні підходи та забезпечувати зворотний зв'язок для вдосконалення освітнього середовища.

На основі проаналізованої наукової та педагогічної літератури була укладена схема організації інклюзивного середовища в ЗДО (рис.1.1.).

Рис.1.1. Організація інклюзивного середовища в закладі дошкільної освіти

О. Ковшар визначає ключові характеристики інклюзивного освітнього середовища в закладі дошкільної освіти:

1. Оцінка закладом дошкільної освіти значущості організації інклюзивного навчання, виховання та всебічного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, а також підтримки їхньої життєдіяльності.

2. Позитивний психологічний та емоційний клімат у закладі дошкільної освіти, що сприяє включенню дітей з особливими освітніми потребами в освітній процес і колективне створення інклюзивного середовища.

3. Організація партнерської взаємодія з батьками вихованців.

4. Задоволення оптимальної структури освітнього процесу та освітніх потреб дітей з особливими освітніми потребами та врахування інтересів однолітків.

5. Створення педагогічних умов для спільної взаємодії дітей, а також надання один одному допомоги в досягненні позитивного результату.

6. Врахуванням можливостей кожної дитини при розробці індивідуальних програм.

7. Організація психолого-педагогічної підтримки та формування індивідуального освітнього маршруту дитини з особливими потребами. [10, с. 124].

Отже, інклюзивне освітнє середовище в закладі дошкільної освіти має бути комфортним і сприяти ефективному розвитку всіх учасників освітнього процесу, забезпечуючи належний психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами. Відповідно до Закону України «Про освіту», таке середовище повинно ґрунтуватися на принципах універсального дизайну та розумного пристосування. У статті 1 цього Закону, у пунктах 24 та 28, наведено визначення зазначених понять. Зокрема, під розумним пристосуванням розуміють «впровадження необхідних модифікацій і адаптацій з метою забезпечення реалізації особами з особливими освітніми потребами їхнього конституційного права на освіту на рівних умовах з іншими». А універсальний дизайн у сфері освіти — це дизайн предметів, середовища, освітніх програм і послуг, що забезпечує їхню максимально можливу придатність для використання всіма особами без потреби в спеціально відведеній адаптації чи окремому проектуванні» [7, с. 2]

1.2. Характеристика інклюзивного середовища в закладі дошкільної освіти.

В дошкільній педагогіці завданням є визначення та аналіз чинників, які впливають на ефективність функціонування інклюзивних груп. До таких чинників належать організаційні аспекти роботи закладу, зокрема наявність адаптованих програм навчання та виховання, продуманої структури групи, зручного розташування меблів і обладнання, а також

дотримання принципів безбар'єрності у фізичному та інформаційному середовищі. Значення мають матеріально-технічні ресурси, забезпеченість дидактичними матеріалами, адаптованими іграми, а також залучення сім'ї до освітнього процесу. Усе це в комплексі визначає рівень ефективності роботи інклюзивних груп, неодмінно сприяє розвитку кожної дитини, забезпечує її соціалізацію, формує умови для навчання, творчого розвитку та реалізації особистого потенціалу в безпечному та підтримуючому середовищі.

Формування безбар'єрного середовища — це крок до створення суспільства, у якому кожна людина почувається комфортно та впевнено, незалежно від її віку, стану здоров'я чи фізичних можливостей. Як зазначає союз осіб з інвалідністю України, безбар'єрність означає не лише усунення фізичних або соціальних перепон, а й виховання культури поваги, розуміння різноманітних потреб людини. Психологічний комфорт є важливою складовою безбар'єрності тому що відчуття захищеності виникає тоді, коли людина впевнена, що її потреби враховані та підтримуються на всіх рівнях і тому це має особливе значення для осіб з різноманітними порушеннями, яким необхідні зрозумілі, передбачувані та стабільні умови життя. Створенню такого середовища сприяє робота кваліфікованих фахівців, наявність пільгових програм і доступних засобів комунікації, що забезпечують можливість отримати необхідну допомогу легко, гідно та з повагою [12].

Безбар'єрне середовище в інклюзивній групі — це організований простір та система освітніх, соціальних і фізичних умов, тому що вони забезпечують рівний доступ усіх дітей до навчання та взаємодії, і вже незалежно від їхніх фізичних, сенсорних, когнітивних чи емоційних особливостей. Безбар'єрне середовище передбачає адаптацію приміщень, наявність доступних матеріалів і засобів навчання, корекційно-розвивальних програм і також підтримку педагогів, однолітків і батьків для максимальної інтеграції та розвитку кожної дитини.

Зростання кількості дітей з особливими освітніми потребами не означає, що народжується більше дітей з інвалідністю. Це радше свідчить про зміну суспільного ставлення — батьки перестали приховувати своїх «особливих» дітей і стали відкритішими до отримання допомоги. Тому активно функціонує система раннього втручання, коли дитину з моменту народження або після виявлення відхилень у розвитку беруть під супровід фахівці, які розпочинають необхідні корекційні, реабілітаційні чи

лікувальні заходи — залежно від специфіки випадку та діагнозу. Завдяки цьому діти, які з раннього віку отримують професійну підтримку, мають більше можливостей для навчання, соціалізації та повноцінної участі в житті дитячого й молодіжного колективу.

Протягом останніх двох десятиліть спостерігається активний розвиток правової основи у сфері інклюзії. Значна кількість нормативних документів була оновлена та доповнена з метою узгодження з міжнародними й європейськими стандартами. Розглянемо докладніше нормативно-правові засади забезпечення безбар'єрності в Україні табл. 1.1. [11], [13]:

Таблиця 1.1.

Нормативно правова база безбар'єрності в Україні

Нормативний акт	1. Указ Президента України “Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні №533/2020” [11] 2. ЗАКОН УКРАЇНИ “Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання” [13].
Основні положення нормативного акту	1.Створення безбар'єрного простору передбачає забезпечення рівних можливостей для всіх громадян у різних сферах життя. Це включає впровадження системного й комплексного підходу до реалізації принципів соціальної, економічної, політичної, цифрової та фізичної безбар'єрності, а також підтримку активності та ініціатив громадськості. 2.Визначення та регулювання специфіки організації інклюзивного навчання для

	здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.
--	---

Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 року № 366-р була затверджена Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року. Одним із ключових напрямів цієї стратегії визначено забезпечення освітньої безбар'єрності, головною метою якого є формування інклюзивного освітнього середовища. У документі також наголошується на наявності різноманітних бар'єрів, що перешкоджають розвитку інклюзивних процесів. Зокрема, найбільш значущими вважаються психологічні бар'єри та стереотипи, які істотно ускладнюють впровадження інклюзивного навчання у закладах освіти [18].

Не менш важливою є організація навчально-педагогічного процесу з урахуванням індивідуальних потреб дітей. Педагоги повинні застосовувати диференційовані методи навчання, адаптовані освітні програми, інтерактивні та ігрові методики, а також технології корекційно-розвивальної підтримки. Взаємодія з асистентом, логопедом та іншими фахівцями забезпечує комплексне та ефективне сприяння розвитку дитини. Вихователь повинен застосовувати комплекс індивідуальних і групових методів навчання, що враховують особливості розвитку та потреб кожної дитини. До таких методів відносяться як і диференційовані завдання, так і корекційно-розвивальні вправи, також сенсорні та інтерактивні ігри, використання мультимедійних технологій. У рамках інклюзивного середовища особлива увага приділяється адаптації освітніх програм, розробці карт індивідуального розвитку та систематичному моніторингу результатів навчання, що дозволяє забезпечити ефективну підтримку дітей з особливими освітніми потребами. Впровадження механізмів публічного управління розвитком безбар'єрної сфери у закладах дошкільної освіти передбачає створення умов для спільного навчання вихованців з особливими освітніми потребами та їх однолітків, з урахуванням вікових особливостей фізичного, психічного та інтелектуального розвитку дитини [20].

Тому педагогічні умови організації безбар'єрного середовища в інклюзивній групі базуються на 4 умовах (Рис. 1.2.):

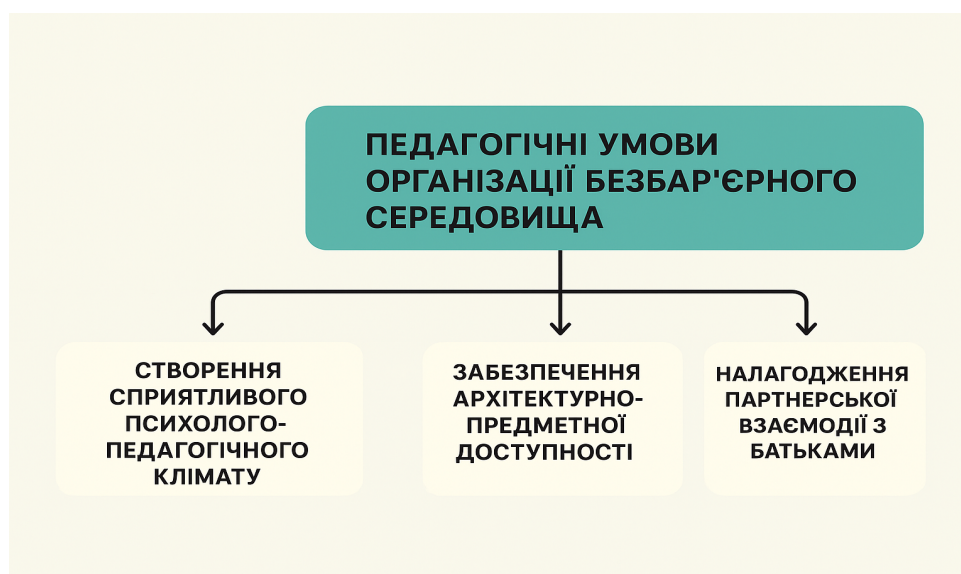

Рис. 1.2. Педагогічні умови безбар'єрного середовища в інклюзивній групі

Врахування принципів багатоманітності, поваги до індивідуальних відмінностей та гармонізації відносин між різними соціальними групами є ключовими факторами для створення безбар'єрного та включаючого суспільства в закладі дошкільної освіти. Ліцензовані заклади освіти, згідно із законодавством, повинні забезпечувати відкритий доступ до інформації про доступність закладу освіти для осіб з особливими освітніми потребами на своїх веб-сайтах. Державні стандарти освіти враховують потреби дітей з особливими освітніми потребами, включаючи порушення зору, слуху, опорно-рухового апарату, інтелектуального розвитку. Заклади освіти зобов'язані забезпечувати безперешкодний доступ та необхідні засоби для навчання цих дітей. Постанова уряду, що затверджує Положення про інклюзивно-ресурсні центри, встановлює вимоги до їхніх приміщень, які мають бути адаптовані для дітей з особливими освітніми потребами відповідно до чинного законодавства та будівельних стандартів [16].

Впровадження механізмів публічного управління розвитку безбар'єрного середовища у закладах дошкільної освіти, що є однією з ключових тенденцій сучасного розвитку національної освітньої системи, жодним чином не передбачає скорочення чи ліквідації діючої диференційованої системи спеціальної освіти. Безбар'єрне середовище в закладі освіти передбачає, що кожен навчальний заклад завчасно готовий приймати дітей з особливими освітніми потребами. Механізми публічного

управління розвитком безбар'єрної сфери в освіті як сучасна інноваційна тенденція, нині активно обговорюються в наукових колах теоретиками та практиками такими як: медики, психологи, логопеди, дефектологи, реабілітологи, корекційні педагоги, а також батьки. Це пов'язано з ростом кількості дітей із різними порушеннями розвитку та зміною ціннісних орієнтацій в освіті зокрема переходом освітньої парадигми до гуманістичної [23]. Розбудова безбар'єрного середовища у навчальних закладах є стратегічним довгостроковим завданням, що передбачає інтеграцію дітей як в освітнє середовище, так і в суспільство загалом.

Отже, безбар'єрне середовище в закладах дошкільної освіти в інклюзивних групах, спрямоване на забезпечення рівного доступу дітей з особливими освітніми потребами до навчання та соціальної інтеграції. Створення безбар'єрного середовища, передбачає адаптацію приміщень, наявність спеціальних матеріалів та засобів навчання, впровадження корекційно-розвивальних програм і координацію роботи педагогів, фахівців, батьків. Розвиток безбар'єрної сфери є стратегічним завданням, спрямованим на ретельне планування, що відповідає сучасним гуманістичним ціннісним орієнтаціям в освіті та враховує збільшення кількості дітей з різними порушеннями розвитку. Впровадження механізмів публічного управління цією сферою є однією з важливих тенденцій розвитку національної системи освіти і не замінює, а навпаки доповнює існуючу диференційовану систему спеціальної освіти. Тому, створення безбар'єрного середовища в інклюзивних групах сприяє не лише рівним можливостям навчання, а й формуванню толерантного та соціально орієнтованого середовища, де кожна дитина може розвиватися відповідно до своїх потреб і потенціалу.

1.3. Особливості організації безбар'єрного середовища в інклюзивній групі

Бар'єри набули особливої актуальності в наш час, тому що саме вони і перешкоджають повноцінній участі дітей в освітньому процесі та обмежують можливості дитини в розвитку.

Бар'єри можуть проявлятися в різних формах — від фізичних перешкод до психологічних або організаційних труднощів, що ускладнюють взаємодію, включення та реалізацію індивідуальних потреб дітей, а саме дітей з ООП. Основними видами бар'єрів є: архітектурні

бар'єри - відсутність пандусів, поручнів, адаптованих санвузлів та вузькі дверні прорізи. Психологічні бар'єри — ці бар'єри можуть проявлятися в різних формах, недовіри, не розуміння саме особливостей розвитку дитини з ООП, таке може проявлятися через хибні стереотипи та уникання взаємодії. Інформаційні бар'єри — ці бар'єри зазвичай виникають тоді, коли інформація подається у недоступних формах для всіх, відсутність альтернативної або допоміжної комунікації в наслідок цього, ускладнюється орієнтування дітей у просторі і в процесі навчання.

Тому, свідомлення характеру бар'єрів, є першим кроком до формування безбар'єрного освітнього середовища. Усвідомлення бар'єрів та подолання їх, призводить до принципів рівності можливостей усіх освітян та до принципу доступності. Саме через аналіз існуючих перешкод можна визначити напрями вдосконалення освітнього простору.

Безбар'єрність в закладі освіти — це створення однакових та рівних умов, для всіх учасників освітнього процесу, це вільний доступ та розвиток для всіх освітян, незалежно від їхніх вікових, фізичних чи сенсорних особливостей. Створення умов за яких усі діти можуть отримувати освіту на однаковому рівні. Важливий індивідуальний підхід, а також якісна організація освітнього процесу, включаючи безбар'єрність.

Безбар'єрність важлива, тому що дитина може відчувати себе комфортно серед усіх дітей, тому що навколо неї немає обмежень, за допомогою впровадження інклюзивної освіти, усіх виховують в рівних умовах, дітей не виділяють та немає обмежень саме в доступі до знань. Завдяки безбар'єрності, можна виділити не тільки належні умови освітнього закладу, а й спонукання дітей до розуміння та виховання в них емпатичності, тому безбар'єрність в освіті, є фундаментальною частиною для закладання рівних умов для всіх дітей, кожна з дитини має право на те, щоб почувати себе повноцінно та рівноправно з іншими. Безбар'єрність в закладі освіти надає можливість не тільки отримувати якісну освіту, а й самореалізовуватися, самопроявлятися, брати активну участь в заходах, розвивати таланти та при цьому всьому не бути обмеженим. Безбар'єрність — це і є прямий шлях до рівноправності та якісної інклюзивної освіти, безумовно важливо, що розвиток безбар'єрності з кожним роком набирає обертів, підвищується рівень освіти, підвищується рівень життя, відбувається наближення до європейських принципів, тому завдяки цьому, кожна дитина має можливість розвивати свій потенціал, не бути обмеженою та мати повноцінне життя. Існують різні види

безбар'єрності, такі як: психологічна безбар'єрність, соціальна безбар'єрність, фізична безбар'єрність, освітня безбар'єрність і кожен із цих видів безбар'єрності відіграє ключову роль у формуванні інклюзивної освіти та інклюзивного середовища.

Розглянемо кожен із видів безбар'єрності окремо.

Психологічна безбар'єрність — усунення стигматизації та створення здорового психологічного клімату в дитячому колективі, можливість вільно взаємодіяти, проявляти власні емоції такі, які відчуває дитина в моменті, відчуття спокою та безпеки. Психологічна безбар'єрність важлива, так як при створенні атмосфери прийняття та взаємоповаги, дитина не відчуває себе обмеженою чи те, що вона може чимось відрізнятись від інших. Ключовими аспектами психологічної безбар'єрності є: емпатія, психологічний комфорт, фізична безбар'єрність.

Фізична безбар'єрність — це спеціально створене, обладнане середовище, а саме будівель, подвір'я яке доступне для всіх дітей. Доступність будівель: пандуси, адаптація приміщення, використання контрастних кольорів, широкі дверні прорізи, доступність обладнаних і інклюзивних вбиралень.

Освітня безбар'єрність — це рівні можливості до вільного доступу до освіти для всіх. Ключові аспекти освітньої безбар'єрності: адаптація, інклюзивність, фізична доступність, надання освіти без дискримінації.

Соціальна безбар'єрність — створення та адаптація рівних умов для всіх дітей, доступ до розвитку та освіти та можливість відчувати себе поваженим та прийнятим.

Закон України «Про освіту» визначає поняття «інклюзивне освітнє середовище» як «сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей» [16]. Інклюзивне освітнє середовище в закладі дошкільної освіти має створювати сприятливі умови для всіх учасників освітнього процесу, забезпечуючи ефективний розвиток дітей та організацію психолого-педагогічного супроводу для дітей з особливими освітніми потребами. Відповідно до Закону України «Про освіту», таке середовище повинно враховувати принципи універсального дизайну та розумного пристосування. У статті 1 цього закону, пунктах 24 та 28, надаються визначення цих понять. Під розумним пристосуванням розуміють «запровадження необхідних модифікацій і адаптацій для забезпечення реалізації особами з особливими освітніми потребами

конституційного права на освіту на рівні з іншими особами». Універсальний дизайн у сфері освіти визначається як «проектування предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг таким чином, щоб вони були максимально придатними для використання всіма особами без потреби у додатковій адаптації чи спеціальному дизайні». [16, с. 2]. Серед ключових функцій розвивального середовища в освітньому процесі дошкільників виділяють такі.

- Розвивальна інтегративна функція, що забезпечує всебічний розвиток дитини через взаємодію різних аспектів освітнього процесу.

- Функція формування певного рівня освіти та задоволення соціального запиту на конкретній території.

- Стимулювальна функція, яка розвиває пізнавальний інтерес дітей п'ятирічного віку та мотивує їх до активної діяльності, при цьому визначальна роль належить вихователю, який стимулює і підтримує розвиток дитини.

- Функція збереження психологічного здоров'я, оскільки освітнє розвивальне середовище є важливим чинником, що впливає на позитивний емоційний стан дитини в процесі навчання та виховання.

- Виховна функція, яка реалізується через співпрацю та взаємодію в педагогічному просторі «дитина–педагог–дитина», формуючи позитивні взаємостосунки та соціальні навички. [25 с. 6].

Н. Шаховська зазначає, що середовище — це поле діяльності, спосіб життя, передання досвіду, творчість. Н. Шаховська вимагає від дитини пошуку способів пізнання, стимулює дослідницьку діяльність. Це середовище мінливе, динамічне [19, с. 78]. Т. Зубарева зазначає, що інклюзивне освітнє середовище повинно характеризуватися системою ціннісного ставлення до навчання також і до виховання, і особистісного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, а також сукупністю ресурсів таких як: засобів, зовнішніх і внутрішніх умов, їх життєдіяльності в загальноосвітньому навчальному закладі і спрямованістю на реалізацію індивідуальних освітніх стратегій вихованців [26]. Основне призначення інклюзивного середовища полягає в підтримці розвитку дитини з особливими потребами та запобіганні можливим негативним відхиленням у її розвитку.

Ключовим принципом інклюзивного середовища є його здатність адаптуватися до індивідуальних потреб різних категорій дітей шляхом структурно-функціонального, змістовного та технологічного оновлення

освітньої системи освітнього закладу, застосування індивідуального підходу, встановлення гуманних взаємин із кожною дитиною та проведення занять у формі ігрової діяльності [21, с. 12]. Як зазначає І. Калініченко, освітнє середовище можна вважати інклюзивним лише за наявності низки характеристик таких як: 1. продуманий і організований фізичний простір, у якому діти можуть безпечно пересуватися під час групових та індивідуальних занять; 2. сприятливий соціальний та емоційний клімат; по-третє, створені умови для спільної роботи дітей та взаємної допомоги для досягнення позитивних результатів [22, с. 44]. Упровадження інклюзивного навчання передбачає застосування основних підходів до організації навчально-виховного процесу, які сприяють підвищенню ефективності навчання дошкільників з особливими освітніми потребами та розширенню їхньої участі в житті суспільства. [22, с. 46]. Також інклюзивне середовище в закладі дошкільної освіти має основні характеристики, за допомогою опрацьованих матеріалів, уклали таблицю (табл. 1.2.):

Таблиця 1.2.

Характеристика інклюзивного середовища в закладі дошкільної освіти

Організаційний компонент	Кадровий компонент	Матеріальн о-технічний компонент	Психолого-педагогічний компонент	Соціальний компонент
1.Планування освітнього процесу.	1.Професійна компетентність педагогів.	1.Адаптація фізичного простору.	1.Індивідуальний підхід до дитини.	1.Формування позитивних взаємостосунків у групі.
2.Координація діяльності педагогів та фахівців.	2.Співпраця з фахівцями.	2.Освітнє та навчально-методичне обладнання.	2.Психолого-педагогічний супровід.	2.Інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у колектив.
3.Залучення батьків та громадськості.	3.Підвищення кваліфікації та професійний розвиток.	3.Забезпечення засобів корекції та реабілітації.	3.Соціальна інтеграція та розвиток взаємодії.	3.Співпраця
			4.Формування	

4.Моніторинг та оцінка результатів. 5.Забезпечення нормативно-правових та адміністративних умов.	4.Педагогічна підтримка та наставництво.	4.Організація ресурсного середовища	я позитивного емоційного клімату. 5.Підтримка педагогів та фахівців.	з батьками та родиною 4. Робота з громадськістю та соціальне середовище закладу.
---	--	-------------------------------------	---	---

Інклюзивне середовище в закладі дошкільної освіти є комплексною системою умов і засобів, що забезпечує рівний доступ усіх дітей до навчання, розвитку та соціалізації, включаючи дітей з особливими освітніми потребами. Воно реалізується через взаємодію ключових компонентів, які взаємопов'язані та взаємодоповнюють один одного, створюючи сприятливий простір для гармонійного розвитку кожної дитини. Навчання в інклюзивному освітньому середовищі сприяє соціальній адаптації дітей з особливими потребами, допомагає подолати відчуття ізолюваності, усунути соціальні бар'єри та інтегруватися в суспільство, а також формує відчуття прийняття та визнання серед однолітків у дитячому колективі.

Основний принцип інклюзії — рівні можливості для кожного. Пріоритетними напрямками роботи з інклюзивного виховання є підтримка соціального, емоційного та когнітивного розвитку кожної дитини, що дозволяє їй відчувати себе унікальним і повноцінним учасником суспільного життя. Перебування серед однолітків допомагає таким дітям адаптуватися до повсякденних життєвих ситуацій та позбутися почуття ізолюваності чи відчуження. Водночас діти, які їх оточують, та дорослі набувають навичок спільної взаємодії та співпраці, формуючи почуття відповідальності за тих, хто потребує не лише допомоги, а й прийняття та визнання. Особливістю освітнього процесу в інклюзивній групі є індивідуалізація та диференціація навчання відповідно до потреб кожної дитини. Виховна робота з дітьми з особливими освітніми потребами, зокрема з інвалідністю, спрямована на їхню соціалізацію та формування позитивної самооцінки [21]. Для успішної реалізації розробленої моделі в закладі повинні бути присутні спеціально створені

середовища для проведення відповідних медичних і психолого-педагогічних заходів з дітьми, тому за допомогою опрацьованих матеріалів, уклали таблицю (табл. 1.3.):

Таблиця 1.3.

Характеристика розвивальних середовищ в закладі дошкільної освіти

Назва середовища	Призначення середовища
1.Сенсорна кімната .	1. Сенсорна кімната - це спеціально обладнане приміщення, де дитина може отримувати різноманітні сенсорні стимуляції: світлові, звукові, тактильні, вібраційні, ароматичні. - Розвиток сенсорного сприйняття та уваги. - Зниження тривожності та стресу. - Корекція поведінкових та емоційних труднощів. - Підтримка дітей з особливими освітніми потребами (ООП), наприклад, з аутизмом чи затримкою розвитку. - Стимуляція когнітивного та емоційного розвитку через інтерактивну гру та дослідження.
2.Окремі кабінети для фахівців закладу.	2. Приміщення для логопедів, психологів, дефектологів, соціальних педагогів та інших спеціалістів. - Проведення індивідуальних та групових корекційних занять.

	- Консультації для дітей та батьків. - Планування та супровід корекційної роботи. - Забезпечення конфіденційності під час роботи з дитиною. - Координація між педагогами та спеціалістами для ефективного розвитку дітей.
3. Спеціально обладнані корекційні куточки в групах.	3. Невеликі зони в ігрових приміщеннях, де встановлено спеціальні матеріали та ігри для розвитку дітей з ООП. Симуляція дрібної моторики, зорового та слухового сприйняття. - Розвиток мовлення, когнітивних та соціальних навичок. - Проведення коротких корекційних вправ без відриву від загальної групової діяльності. - Підтримка інтеграції дітей з ООП у колектив.
4. Музичний зал.	4. Приміщення для розвитку музичних здібностей. - Розвиток слуху, ритму, вокальних та інструментальних навичок. - Емоційне виховання та

	розвиток креативності. - Формування комунікативних та колективних навичок через музичні ігри та спів. - Підтримка психоемоційного стану дітей через музичні релаксації.
--	---

Як зазначав В. Сухомлинський «Нещасна, знедолена природою маленька людина не повинна знати про те, що вона – малоздібна, що в неї – слабкий розум. Виховання такої людини повинно бути в сто разів ніжнішим, чуйнішим, дбайливішим»

Основними принципами інклюзивного закладу дошкільної освіти виступають:

Усі діти, незалежно від індивідуальних особливостей чи труднощів у розвитку, мають виховуватися та навчатися разом у спільному середовищі, наскільки це можливо.

Педагоги-вихователі повинні враховувати різні потреби, можливості й темпи розвитку кожної дитини, організовуючи освітній процес гнучко та диференційовано.

Забезпечення якісного дошкільного виховання для всіх дітей досягається через адаптацію програм, використання сучасних методів, створення розвивального середовища та співпрацю з родинами й фахівцями.

Отже, інклюзивне середовище в закладі дошкільної освіти є цілісною системою умов, засобів та взаємодій, спрямованих на забезпечення комфортного, безпечного й розвивального простору для всіх дітей, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей чи освітніх потреб. Зазвичай таке середовище базується на принципах рівності, доступності, толерантності, партнерства та взаємоповаги. Створення інклюзивного простору передбачає не лише архітектурну безбар'єрність, а й також важливі аспекти, такі як: психологічна, педагогічна та соціальна підтримка кожної дитини. Важливим є залучення всіх учасників освітнього процесу - педагогів, батьків, асистентів, фахівців - до спільної роботи,

спрямованої на розвиток потенціалу кожної дитини. За А. Колупаєвою, інклюзія – це політика та процес, що забезпечує всім дітям можливість участі у всіх освітніх програмах, повне включення дітей з різними здібностями у всі аспекти шкільної освіти на рівні доступності з іншими дітьми. [3, с.6]. Дитина з особливими освітніми потребами має відчувати себе повноцінним членом суспільства, розвиватися в ньому, не відчуваючи своєї відмінності від інших. Одним із важливих моральних принципів інклюзії можна вважати приклад, поданий у творі В. Сухомлинського «Горбатенька дівчинка». [28]. Тому й ефективно організоване інклюзивне середовище у закладі дошкільної освіти створює передумови для всебічного розвитку, формування позитивного досвіду спілкування та соціальної взаємодії, що стає основою успішної адаптації дитини в суспільстві.

Висновок до розділу 1

Проведене теоретичне дослідження дало змогу з'ясувати сутність, зміст і особливості організації інклюзивного середовища в закладі дошкільної освіти. Інклюзивна освіта на сучасному етапі розвитку суспільства розглядається як невід'ємна складова реалізації права кожної дитини на якісну освіту, незалежно від її індивідуальних можливостей чи особливостей розвитку. Основна ідея інклюзії полягає у створенні таких умов, за яких усі діти, у тому числі з особливими освітніми потребами, мають можливість навчатися, розвиватися і взаємодіяти у спільному середовищі.

Інклюзивне середовище у закладі дошкільної освіти визначається як сукупність педагогічних, психологічних, організаційних та просторових умов, спрямованих на забезпечення доступності освітнього процесу для кожної дитини, її повноцінної участі в усіх видах діяльності та всебічного розвитку з урахуванням індивідуальних потреб. Це не лише фізичний простір без бар'єрів, а передусім атмосфера прийняття, підтримки та партнерства, що сприяє формуванню позитивної самооцінки, розвитку самостійності та впевненості у власних силах.

У контексті дослідження було уточнено також поняття безбар'єрності, яке розуміється як принцип і практика усунення будь-яких перешкод — фізичних, інформаційних, соціальних, психологічних чи освітніх — що можуть обмежувати можливості людини брати участь у суспільному житті. Безбар'єрність забезпечує рівний доступ до ресурсів,

послуг та взаємодій для всіх членів спільноти, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей чи можливостей.

Відповідно, безбар'єрне середовище у закладі дошкільної освіти розглядається як організований простір і система взаємодій, у яких усунуто фізичні та соціальні бар'єри, забезпечено доступність інфраструктури, інформації, комунікації та освітнього процесу. Таке середовище спрямоване на створення умов, у яких кожна дитина може безперешкодно пересуватися, отримувати інформацію, брати участь у діяльностях та взаємодіяти з однолітками і дорослими.

Основним завданням педагогів-вихователів у цьому процесі є створення таких умов, де кожна дитина відчуває себе цінною частиною колективу, а не винятком.

Проблема створення інклюзивного середовища в закладах дошкільної освіти набула широкого висвітлення в наукових дослідженнях сучасних українських науковців. Зокрема, О. Ковшар розглядає питання формування інклюзивної компетентності педагогів та особливості реалізації інклюзивного підходу в освітньому процесі. Л. Сердюк акцентує увагу на психолого-педагогічних умовах успішної соціалізації дітей з особливими освітніми потребами у дошкільному віці.

У працях Г. Нікуліної та П. Таланчука обґрунтовано концептуальні засади інклюзивної освіти в Україні, її ціннісно-гуманістичний потенціал та соціальну значущість. Вагомий внесок у розвиток теорії та практики інклюзивної освіти зробили А. Колупаєва та О. Таранченко, які визначили методологічні основи інклюзивного навчання, принципи побудови індивідуальних освітніх маршрутів і систему підтримки дітей з особливими освітніми потребами. О. Пащенко досліджує питання партнерської взаємодії педагогів, батьків та фахівців у процесі інклюзивного навчання, наголошуючи на важливості командного підходу.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗБАР'ЄРНОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Створення сприятливого психолого-педагогічного клімату в інклюзивній групі

Сприятливий психологічний клімат у групі, а також дружнє соціальне та предметно-ігрове середовище створюють умови для ефективної інклюзивної діяльності в закладі дошкільної освіти. Педагоги загальнорозвивальних груп мають активно сприяти формуванню позитивного ставлення дітей до однолітків з особливими освітніми потребами, оволодіваючи ефективними методами толерантної взаємодії. Від позиції та поведінки вихователів щодо таких дітей значною мірою залежить, чи зможуть їх прийняти ровесники, чи почуватимуться вони впевнено, самостійно та збережуть адекватну самооцінку. До дієвих форм роботи у цьому напрямі належать театралізовані вистави, обговорення моральних і соціальних ситуацій, перегляд спеціально підібраних відеоматеріалів, організація виставок дитячих робіт. Саме створення єдиного комфортного, психологічно безпечного середовища для всіх вихованців, незалежно від їхніх індивідуальних можливостей, є запорукою ефективного розвитку інклюзивної освіти в закладі дошкільної освіти [33, с. 15].

Оптимальні умови для адаптації, соціалізації, здобуття освіти та гармонійного розвитку дітей, забезпечуються через цілісну систему психолого-педагогічного та корекційного супроводу. Якісна інклюзія передбачає обов'язкову участь фахівців, які здійснюють підтримку кожної дитини відповідно до її потреб і потенційних можливостей. Інклюзія розглядається як цілеспрямований процес модернізації дошкільного закладу, що формує освітній простір, орієнтований не лише на розвиток кожної дитини, а й на професійне вдосконалення, співпрацю та підтримку всіх членів педагогічного колективу. Н. Турчан у своїх працях, присвячених вихованню дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивних груп закладу дошкільної освіти, підкреслює, що виховний процес має бути спрямований насамперед на соціалізацію дитини, яка передбачає її успішну адаптацію та формування соціальної орієнтації.

Н. Турчан зазначає, що ключовими чинниками становлення соціальної спрямованості особистості та засвоєння морально-етичних норм поведінки виступають міжособистісні взаємини у сім'ї, в освітньому середовищі закладу освіти, а також у дитячому колективі інклюзивної групи, які разом формують ресурсне середовище розвитку дитини. Ключові напрямки соціалізації дітей в інклюзивних групах закладів освіти мають відповідати основним сферам їхньої життєдіяльності: поведінковій, емоційно-чуттєвій, пізнавальній, морально-етичній, міжособистісній [31, с.67]. Вплив інклюзивної групи на дитину є досить відчутним і має скеровуватися на розкриття і реалізацію її позитивних якостей і властивостей. У дітей, починаючи з дошкільного віку, слід формувати вміння будувати стосунки на основі співпраці, готовності зрозуміти та прийняти інших людей. Тому варто розвивати здатність дошкільника з особливими освітніми потребами сприймати, розуміти та оцінювати емоційний стан інших людей [29].

Психолого-педагогічна підтримка дітей з особливими освітніми потребами передбачає використання індивідуалізованих методів навчання, адаптацію матеріалу відповідно до їхніх можливостей, надання додаткової допомоги у складних ситуаціях тоді це створює умови для впевненості дитини у власних силах і стимулює її до пізнавальної активності. Сприятливий клімат у групі формується поступово й потребує постійного аналізу та корекції педагогічних дій. Вихователь має бути уважним до невербальних сигналів дітей, своєчасно реагувати на прояви тривоги, замкненості чи агресії, створюючи умови для емоційної стабільності та гармонійного розвитку. Створення сприятливого психолого-педагогічного клімату в інклюзивній групі є важливою умовою ефективної реалізації інклюзивної освіти у дошкільному закладі тоді забезпечується не лише комфорт і безпека кожної дитини, а й сприяє формуванню позитивного ставлення до різноманітності, розвитку соціальних компетентностей та готовності до взаємодії у колективі.

Для ефективної операційності інклюзивної групи у закладі освіти важливо створити сприятливий психолого-педагогічний клімат, наступна таблиця була укладена за допомогою опрацьованих матеріалів і демонструє основні компоненти цього клімату, конкретні форми діяльності педагогів, відповідальних осіб та очікувані результати для забезпечення комфортного і безпечного середовища для всіх дітей (табл. 2.1.):

Таблиця 2.1.

**Основні компоненти сприятливого психолого-педагогічного
клімату в інклюзивній групі**

Компонент	Зміст діяльності	Відповідальні особи	Очікувані результати
Психологічна безпека	Формування атмосфери довіри, взаємоповаги та прийняття кожної дитини; запобігання дискримінації та проявам агресії.	Вихователь, практичний психолог.	Діти відчують емоційний комфорт, захищеність, готовність до взаємодії.
Позитивна комунікація	Використання методів ненасильницького спілкування, навчання дітей висловлювати емоції коректно; заохочення емпатії.	Вихователь, асистент вихователя.	Формування дружніх стосунків, розвиток навичок взаємодії.
Підтримка індивідуальності	Враховання особистісних особливостей, темпу розвитку, потреб і можливостей кожної дитини.	Вихователь, логопед, дефектолог.	Кожна дитина реалізує свій потенціал у комфортних умовах.
Партнерська взаємодія з родиною	Проведення консультацій, спільних заходів, індивідуальних зустрічей із батьками.	Вихователь, психолог, соціальний педагог.	Зміцнення довіри між педагогами і батьками, єдність виховних впливів.

Розвиваюче середовище	Організація безпечного, доступного та стимулюючого простору для всіх дітей; створення куточків емоційного розвантаження.	Асистент вихователя, вихователь.	Зниження рівня тривожності, підвищення активності та зацікавленості дітей.
Колективна підтримка педагогів	Проведення тренінгів з толерантності, обговорення педагогічних ситуацій, взаємопідтримка в команді.	Адміністрація, практичний психолог.	Формування єдиної інклюзивної культури колективу.
Психолого-педагогічний супровід	Здійснення комплексної підтримки дитини: діагностика, спостереження, корекційні заняття.	Команда психолого-педагогічного супроводу.	Ефективна адаптація дитини, позитивна динаміка розвитку.

Психолого-педагогічний клімат передбачає не лише відсутність конфліктів, а й активне створення умов для взаємоповаги, толерантності, підтримки та ефективного освітнього процесу. Діти вчаться приймати відмінності своїх однолітків, проявляти емпатію, розвивати комунікативні та соціальні навички. Вихователі, своєю чергою, повинні демонструвати доброзичливе ставлення, вміння коректно реагувати на індивідуальні потреби дітей, організовувати діяльність, що сприяє інтеграції всіх вихованців у колектив [31, с. 24].

Психолого-педагогічний клімат в себе включає такі важливі компоненти:

Емоційна підтримка	Соціальна адаптація	Індивідуалізація навчання	Партнерська взаємодія з батьками	Професійна підтримка колективу
--------------------	---------------------	---------------------------	----------------------------------	--------------------------------

Допомога дитині у вираженні власних почуттів, розвиток впевненості та самостійності.	Формування навичок взаємодії з ровесниками, участь у спільних іграх, творчих проектах.	Врахування особливостей розвитку кожної дитини, адаптація освітніх завдань під її потреби.	Регулярне інформування, консультації та спільна робота над розвитком дитини.	Обмін досвідом, педагогічні наради, тренінги з інклюзивної педагогіки.
--	--	--	--	--

Формування психолого-педагогічного середовища створює передумови для ефективного інклюзивного навчання, сприяє гармонійному розвитку дітей, зменшує рівень тривожності та допомагає виховувати толерантне, співчутливе ставлення до інших. У результаті діти з особливими освітніми потребами відчують себе більш впевненими, соціально інтегрованими та здатними реалізовувати свій потенціал серед своїх однолітків. У межах інклюзивного середовища особлива увага приділяється саморегуляції поведінки дітей, розвитку здатності усвідомлювати власні емоції та керувати ними у взаємодії з ровесниками. Педагогічні прийоми, що підтримують це, включають групові обговорення, рольові ігри та вправи на розвиток емпатії. Вихователь може використовувати різні вправи на розвиток емпатії в дітей в інклюзивній групі: Вправа «Знайди причину»; Вправа-гра «Уяви себе на місці...»; Гра «Відгадай емоцію»; Вправа «Що трапилось з героєм?» [32]. Т. Пономаренко — досліджує розвиток емпатії у дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти, визначаючи значення цього процесу для соціалізації дітей. Т. Пономаренко: — «Емпатія є важливим компонентом морального розвитку дітей старшого дошкільного віку, оскільки вона сприяє формуванню гуманних стосунків, співпереживання та співчуття» [30]. Сприятливий психолого-педагогічний клімат в

інклюзивній групі є фундаментальною умовою ефективного розвитку, навчання та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Такий клімат створює відчуття безпеки, довіри, комфорту та емоційної підтримки, що дозволяє кожній дитині відчувати себе прийнятою і цінною в групі. Однією з ключових складових цього клімату є розвиток емпатії, яка сприяє формуванню морально-етичних норм, здатності співпереживати, допомагати одноліткам і конструктивно взаємодіяти у групі. Науковці, зокрема Т. Пономаренко, підкреслюють, що емпатія у дітей дошкільного віку є необхідною умовою соціальної адаптації та інтеграції у колектив. Вона дозволяє дітям розуміти емоції інших, відповідати на них відповідно та формувати позитивні міжособистісні стосунки. [30]. І. Поліщук у своїх дослідженнях приділяє особливу увагу педагогічним підходам до розвитку емпатії у дітей різних вікових категорій, зокрема в дошкільному віці. Науковець підкреслює, що формування здатності до співпереживання та розуміння емоцій інших дітей є невід'ємною складовою соціально-емоційного розвитку вихованців. За словами І. Поліщука, емпатія допомагає дітям не лише усвідомлювати власні почуття, а й коректно реагувати на емоційні прояви однолітків, що є критично важливим у контексті інклюзивного навчання.

Особливе значення в її підході мають колективні ігри та рольові сценарії, які створюють ситуації взаємодії дітей із різними стартовими можливостями. Через такі ігрові методи вихованці вчаться спільно вирішувати завдання, ділитися ресурсами, підтримувати одне одного та реагувати на потреби дітей з особливими освітніми потребами. Це сприяє формуванню дружнього і довірливого середовища, що є основою сприятливого психолого-педагогічного клімату в інклюзивній групі. І. Поліщук також наголошує на тому, що педагогічна робота з розвитку емпатії повинна бути системною та інтегрованою у щоденну діяльність групи. Вона включає не лише ігри та рольові вправи, а й спостереження за взаємодією дітей, обговорення етичних ситуацій, заохочення конструктивної взаємодії та підтримку індивідуальних ініціатив. Таким чином, підхід І. Поліщука демонструє, що розвиток емпатії у дітей дошкільного віку є важливим інструментом створення сприятливого психолого-педагогічного клімату в інклюзивній групі, адже він формує атмосферу взаємоповаги, підтримки та соціальної згуртованості, що є передумовою ефективної інтеграції всіх вихованців незалежно від їхніх можливостей. У сучасній педагогіці інклюзії велике значення надається

емоційній складовій клімату. Діти, які відчують підтримку, розуміння та прийняття з боку дорослих і однолітків, легше адаптуються до навчального середовища, проявляють активність, допитливість, готовність до співпраці. У свою чергу, діти з особливими освітніми потребами відчують себе впевненіше, більш інтегрованими в колектив і здатними до самореалізації. Саме завдяки правильно організованому психолого-педагогічному клімату створюються умови, за яких соціалізація дітей відбувається природно, без тиску, у формі гри, спільної діяльності та взаємодії [30]. Формування психолого-педагогічного клімату потребує цілеспрямованих зусиль педагогів та всього колективу закладу. Вихователі повинні використовувати комплексні підходи: проводити рольові ігри, колективні обговорення, театралізовані постановки, проблемні ситуації, творчі проєкти та ігри на співпрацю. Кожна така активність повинна мати чітку педагогічну мету — формувати навички взаємодії, розуміння емоцій однолітків, розвиток комунікативних здібностей та підтримку емоційної стабільності. Важливу роль у створенні сприятливого клімату відіграє партнерська взаємодія з батьками, оскільки сім'я є першим середовищем соціалізації дитини. Регулярні консультації, спільні виховні заходи, обговорення методів розвитку емпатії та соціальних навичок вдома сприяють формуванню єдиного виховного простору. Коли батьки та педагоги працюють у тісній співпраці, діти відчують узгодженість дій дорослих, що додатково зміцнює їхнє відчуття безпеки та впевненості. Сприятливий психолого-педагогічний клімат також передбачає професійну взаємопідтримку педагогічного колективу. Педагоги обговорюють педагогічні ситуації, проводять спільні тренінги та майстер-класи, обмінюються досвідом щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Це забезпечує єдність підходів у групі, розвиток педагогічної культури та сприяє формуванню колективної відповідальності за результати навчання та виховання.

Не менш значущим аспектом є організація розвивального простору, який стимулює пізнавальну, соціальну та емоційну активність дітей. Важливо, щоб простір був безпечним, доступним, адаптованим до потреб всіх вихованців, містив куточки для емоційного розвантаження, ігрові та творчі зони, місця для спільної діяльності та індивідуальної роботи. Продумана організація простору впливає на емоційний стан дітей, їхню соціальну взаємодію, рівень самостійності та розвиток емпатії. Коли діти мають доступ до різноманітних зон — для спільної діяльності,

індивідуальної роботи, творчих ігор та емоційного розвантаження — це створює умови для безпечного прояву ініціативи та самовираження, що безпосередньо підтримує психологічний комфорт і довіру в групі.

Правильно організований простір забезпечує адаптацію дітей з особливими освітніми потребами, створює умови для підтримки їхніх індивідуальних можливостей та навчальних потреб. Це сприяє не лише навчальній ефективності, а й позитивному ставленню здорових дітей до своїх однолітків із труднощами розвитку, що, в свою чергу, формує атмосферу взаємоповаги та безпеки у групі. Розвивальний простір та психолого-педагогічний клімат взаємопов'язані, тому що перший створює фізичні та організаційні умови для діяльності, а тоді другий забезпечує емоційне та соціальне наповнення цієї діяльності. Разом вони формують інклюзивний простір, де кожна дитина відчуває себе захищеною, залученою, може реалізувати свій потенціал і водночас взаємодіяти з іншими у безпечному, підтримуючому середовищі.

О. Анісімов трактує соціально-психологічний клімат як складний соціально-психологічний феномен, який відображає рівень комфорту, відчутого дітьми під час спільної діяльності та взаємодії в групі. Він наголошує, що комфортність у колективі безпосередньо пов'язана з індивідуальною оцінкою кожним учасником умов перебування та діяльності у групі. Водночас самі ці умови не можна розглядати лише як зовнішні фактори - вони формують певний «клімат», особливий стан соціально-психологічних умов, який склався в групі і впливає на взаємодію її членів, їхнє емоційне самопочуття, рівень довіри та готовність до співпраці [34]. У контексті інклюзивної групи в закладі дошкільної освіти це визначення набуває особливої актуальності. Соціально-психологічний клімат тут не обмежується просто організаційними чи фізичними умовами навчання. Він формується через постійну взаємодію педагогів, асистентів, дітей та батьків, через емоційні зв'язки, рівень підтримки та уваги до потреб кожної дитини, включаючи дітей з особливими освітніми потребами. Клімат в такій групі стає визначальним фактором адаптації, соціалізації та розвитку емпатії, оскільки діти відчувають себе в безпечному середовищі, де їхні індивідуальні особливості визнаються та підтримуються. Без емпатії неможливо забезпечити довіру, комфорт, толерантність і ефективну соціалізацію дітей у інклюзивному середовищі закладу освіти. На основі проаналізованих матеріалів, результати демонструємо в таблиці «Емпатія

та психолого-педагогічний клімат в інклюзивній групі закладу освіти «(табл.2.2.):

Таблиця 2.2.

Емпатія та психолого-педагогічний клімат в інклюзивній групі закладу освіти

Компонент	Зміст	Вплив на психолого-педагогічний клімат
Емпатія	Здатність дітей усвідомлювати емоції інших, співпереживати та адекватно реагувати на них.	Формує дружню атмосферу, підвищує рівень взаєморозуміння та взаємопідтримки між дітьми.
Соціалізація дітей з ООП	Підтримка прийняття дітей з особливими освітніми потребами в колективі.	Зменшує почуття ізоляції, підвищує самооцінку та комфорт у групі.
Роль педагогів	Створення ситуацій для розвитку емпатії: рольові ігри, колективні завдання, обговорення емоційних ситуацій.	Підтримує позитивний клімат, моделює емоційно безпечне середовище, стимулює співпрацю.
Психологічний комфорт	Відчуття безпеки, довіри, прийняття в групі.	Сприяє активному навчанню, знижує стрес, страх невдачі та конфлікти.
Толерантність та взаємоповага	Формування морально-етичних норм через емпатичну взаємодію.	Забезпечує стабільний та сприятливий психолого-педагогічний клімат, де кожна дитина відчуває себе цінною.

Отже, одним із фундаментальних компонентів психолого-педагогічного клімату є розвиток емпатії у дітей. Емпатія дозволяє вихованцям усвідомлювати емоційний стан інших, співпереживати їм і відповідно реагувати на різноманітні ситуації у групі. Науковці, такі як Т. Пономаренко та І. Поліщук, підкреслюють, що емпатія не лише сприяє формуванню позитивного ставлення здорових дітей до дітей з особливими освітніми потребами, а й забезпечує успішну соціалізацію всіх учасників інклюзивного процесу. Колективні ігри, рольові сценарії, проблемні ситуації, творчі проекти та інші педагогічні практики стають ефективними інструментами розвитку емпатії, що, у свою чергу, зміцнює дружню атмосферу, підвищує рівень взаєморозуміння та підтримки серед дітей.

Роль педагогів у формуванні психолого-педагогічного клімату є визначальною. Вони організовують освітній процес так, щоб враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, підтримувати її активність та ініціативу, моделювати ситуації для співпраці та взаємодопомоги. Педагоги сприяють розвитку морально-етичних норм поведінки, толерантності та взаємоповаги, забезпечують емоційне та соціальне включення дітей з особливими освітніми потребами в колектив. Взаємодія з батьками також виступає важливою складовою клімату: спільні консультації, виховні заходи та обговорення методів розвитку соціальних і емоційних компетенцій дітей формують єдину підтримуючу освітню систему. Організація розвивального простору, який стає середовищем для навчання, гри та емоційного розвитку. Продумане розташування зон для спільної та індивідуальної діяльності, творчості, відпочинку та емоційного розвантаження створює фізичні та організаційні умови для комфортного перебування всіх дітей. Розвивальний простір у поєднанні з емпатичною взаємодією дітей та підтримкою педагогів формує гармонійний інклюзивний простір, де психолого-педагогічний клімат реалізується вже на практиці.

2.2. Забезпечення архітектурного дизайну та просторово-предметних умов інклюзивного середовища

Архітектурний дизайн і просторово-предметне середовище в закладі дошкільної освіти визначають умови, у яких дитина розвивається, навчається та взаємодіє з оточенням. Вони формують відчуття комфорту,

безпеки й упевненості у власних можливостях. Раціонально організований простір сприяє самостійності дітей, стимулює їхню пізнавальну активність, допомагає орієнтуватися в довкіллі та ефективно взаємодіяти з іншими. Продуманий архітектурний дизайн забезпечує доступність усіх приміщень для дітей із різними можливостями — фізичними, сенсорними чи інтелектуальними. Безбар'єрні входи, зручні проходи, пандуси, поручні, візуальні й тактильні орієнтири створюють умови для вільного пересування та зменшують відчуття обмеженості. Простір має бути не лише функціональним, а й емоційно сприятливим, адже зовнішнє середовище впливає на психологічний стан дитини, її поведінку та бажання брати участь у спільних видах діяльності [36].

Предметно-просторова організація групових кімнат, залів і корекційних приміщень допомагає дітям відчувати структуру дня, орієнтуватися у своїй діяльності, самостійно обирати місце для гри, відпочинку чи навчання. Вона сприяє розвитку комунікативних навичок, взаємоповазі та співпраці, що є надзвичайно важливим для успішної соціалізації кожного вихованця. Важливою умовою є також естетичність і психологічна комфортність середовища. Колірні рішення мають бути гармонійними, спокійними, уникати надмірної яскравості чи контрасту. Предмети інтер'єру та декор повинні створювати позитивну емоційну атмосферу, сприяти почуттю затишку й довіри. На сучасному етапі розвитку інтегрованого суспільства особливого значення набуває впровадження інноваційних моделей інклюзивного освітнього середовища, які базуються на принципах рівності, взаємоповаги та прийняття. Такий підхід дозволяє не лише забезпечити доступність освіти для кожної дитини, але й сприяє формуванню у вихованців відчуття власної цінності, рівноправності та належності до спільноти. Завдяки цьому дитина поступово усвідомлює, що її індивідуальні особливості не є перешкодою для спілкування, гри чи навчання, а навпаки — природною частиною різноманітного дитячого колективу. Важливо розуміти, що інклюзія не зводиться лише до корекційної роботи чи навчального процесу. Її сутність полягає у створенні цілісного освітнього простору, де гармонійно поєднуються організаційні, емоційні та когнітивні аспекти розвитку дитини. Узгодженість цих компонентів забезпечує не лише ефективність навчання, а й сприяє становленню особистісних якостей, таких як емпатія, толерантність, співпраця. Таким чином, інклюзивне середовище виступає не просто педагогічною системою, а соціокультурним простором спільного

зростання, у якому кожна дитина має можливість проявити себе, відчутти власну значущість і бути почутою.

І. Малишевська підкреслює, що інклюзивне освітнє середовище базується на основоположних принципах інклюзії та враховує як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники, які впливають на ефективний розвиток особистості дитини. Воно функціонує в межах відкритої соціально-педагогічної системи, де створюються умови для гармонійної взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Основною метою такого середовища є забезпечення повноцінного розвитку і соціалізації дітей з особливими освітніми потребами шляхом реалізації змісту інклюзивного навчання, спрямованого на підтримку їхнього потенціалу, самостійності та активної участі в суспільному житті [38].

Кожна група дітей з особливими освітніми потребами відзначається певними спільними обмеженнями життєдіяльності, а також має індивідуальні особливості розвитку, притаманні кожній дитині окремо. Саме тому процес організації інклюзивного освітнього середовища має спиратися на компетентнісну оцінку групових та індивідуальних можливостей вихованців, що дозволяє педагогам цілеспрямовано підбирати оптимальні умови для навчання й розвитку. Важливим аспектом створення інклюзивного середовища є архітектурний дизайн і просторово-предметна організація простору. Вони забезпечують безбар'єрність, зручність і доступність для всіх дітей, незалежно від їхніх фізичних чи сенсорних можливостей. До таких елементів належать пандуси, поручні, широкі дверні прорізи, безпечне покриття підлоги, чітке зонування приміщень, а також використання зорових, слухових і тактильних орієнтирів. Завдяки продуманому архітектурному рішенню діти можуть вільно пересуватися, самостійно обирати діяльність і відчувати впевненість у власних силах, що є запорукою успішної соціалізації та гармонійного розвитку [40]. На рисунку представлено структуру архітектурного дизайну та просторово-предметних умов інклюзивного освітнього середовища в закладі освіти, на основі проаналізованих джерел. Схема відображає ключові складові, що забезпечують комфорт, доступність і безпечність простору для всіх дітей, зокрема з особливими освітніми потребами. Раціональне планування приміщень, ергономічне облаштування, наявність сенсорних і корекційних зон, а також естетична гармонія середовища сприяють розвитку

пізнавальної активності, соціальної взаємодії та емоційного благополуччя вихованців (Рис. 2.1.).

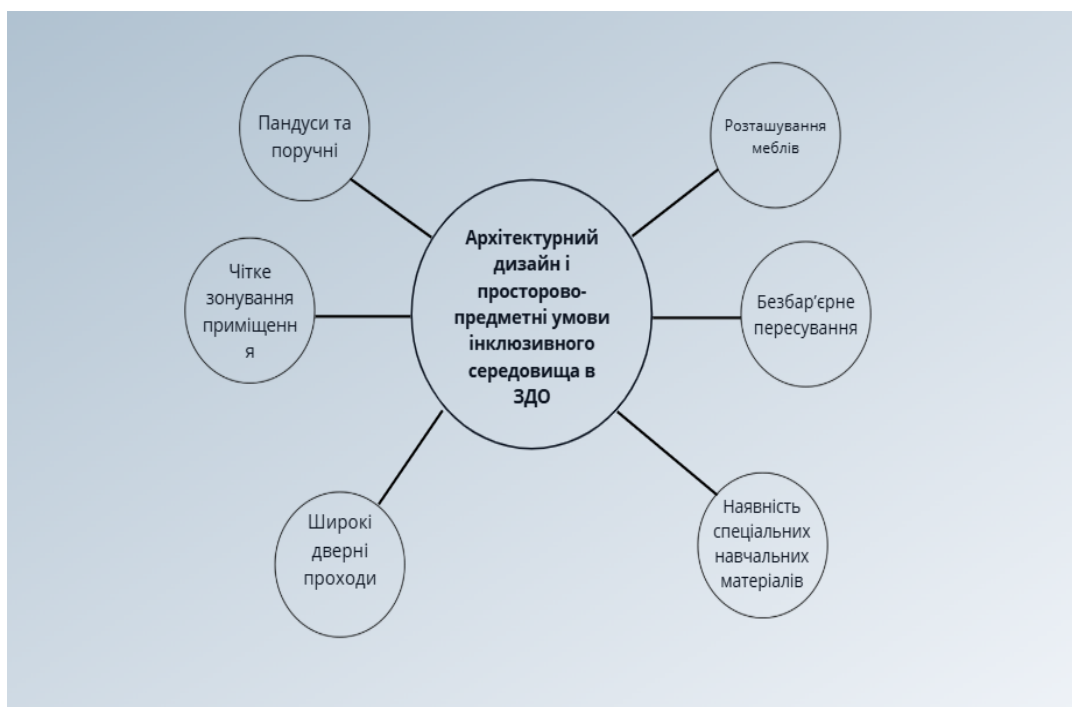

Рис.2.1. Архітектурний дизайн і просторово-предметні умови інклюзивного середовища в ЗДО

Архітектурний дизайн та просторово предметне середовище забезпечують доступність, комфорт і безпеку для кожної дитини, незалежно від її фізичних чи когнітивних особливостей. Раціонально спроектований простір сприяє вільній орієнтації, самостійності та активній участі дітей у різних видах діяльності. Важливими складовими є безбар'єрність, функціональність, естетичність та варіативність середовища, яке стимулює розвиток творчості, комунікації й позитивного емоційного стану вихованців. Таким чином, продуманий архітектурно-просторовий дизайн стає не лише елементом естетики, а й дієвим інструментом реалізації принципів інклюзії та педагогіки партнерства у сучасному дошкільному закладі. До складу архітектурного дизайну та просторово предметного середовища в умовах інклюзії належать: відсутність порогів, широкі проходи, закруглені кути меблів, антисептичні та екологічні матеріали, логічне розташування навчальних зон, ігрових зон, сенсорних зон, відпочинкових зон, зрозумілі вказівники.

2.3.Взаємодія педагогів і батьків у створенні безбар'єрного інклюзивного середовища

Взаємодія педагогів і батьків передбачає надання фахових консультацій щодо розвитку дитини, пояснення методик корекційно-розвивальної роботи та проведення тематичних семінарів і зустрічей. Батьки залучаються до спільного планування освітнього процесу, що включає участь у розробці індивідуальних навчальних планів, визначення цілей і завдань занять та підбір адаптованих матеріалів і навчально-ігрових ресурсів. Вони активно беруть участь у житті закладу, сприяючи проведенню інтегрованих заходів, святкових подій і занять з елементами інклюзії, що підтримує соціалізацію та розвиток комунікативних навичок дітей. Регулярно організовується зворотний зв'язок та моніторинг освітнього процесу, що дозволяє обговорювати прогрес дитини, оцінювати ефективність педагогічних стратегій та вчасно вносити необхідні корективи. Крім того, надається психологічна підтримка сімей, що сприяє адаптації батьків до особливостей розвитку дитини, долаттю стресових ситуацій і формуванню впевненості у власних виховних діях. Науковці, які займалися вивченням середовища закладу дошкільної освіти: Т. Бреусова, Є. Зворигіна, І. Євтушенко, О. Кошіль, Т. Комарова, І. Карабаєва, К. Крутій, О. Малихіна, Л. Парамонова, М. Полякова, Т. Русакова, Л. Терещенко, М. Урбанська, А. Вербенець, О. Філіпс, Є. Царегородцева, С. Литвиненко, Ю. Шумілова.

Дослідниця У. Токарева підкреслює, що для розвитку інклюзивної освіти та створення безбар'єрного середовища в системі дошкільної освіти необхідно забезпечити раннє втручання та надання педагогічної допомоги дітям з особливими освітніми потребами. Вона зазначає, що важливо визначити можливості виховання таких дітей у дошкільних закладах, що передбачає додаткове фінансування та залучення відповідних фахівців. Для ефективного супроводу дітей слід здійснювати раннє виявлення порушень розвитку та надавати комплексну медико-психолого-педагогічну підтримку. Крім того, необхідним є впровадження програм патронату сімей та створення електронної бази даних, що дозволить враховувати індивідуальні особливості кожної дитини при переході до середньої освіти та визначати оптимальну форму навчання [44].

Особистісно-орієнтований підхід у роботі з дітьми та їхніми батьками передбачає, що в центрі уваги педагогів завжди знаходяться

індивідуальні особливості дитини та сім'ї. Основна мета цього підходу – створення комфортних, безпечних і сприятливих умов для розвитку дитини, де враховуються її інтереси, здібності та потреби. Важливим аспектом є також забезпечення відчуття підтримки для сім'ї, коли батьки відчують, що педагоги проявляють щире увагу до їхньої дитини, зацікавлені у її розвитку та готові надати допомогу у вихованні. Така взаємодія формує довіру та сприяє партнерським відносинам між закладом освіти та сім'єю. Гуманно-особистісний підхід доповнює особистісно-орієнтований, передбачаючи повагу, розуміння і турботу не лише до дитини, а й до кожного члена сім'ї. Це проявляється у готовності педагогів підтримувати позитивне соціальне та освітнє середовище, де батьки відчують себе прийнятими, поважними, почутими та важливими учасниками освітнього процесу. У такому середовищі сім'я більш охоче прислухається до рекомендацій педагогів, а її співпраця ґрунтується не лише на змісті порад чи інструкцій, а й на тому, як саме педагог передає інформацію — з увагою, повагою та доброзичливістю. Співпраця характеризується встановленням партнерських стосунків між вихователем інклюзивної групи та батьками дітей під час реалізації програми роботи. На цьому етапі батьки ознайомлюються з можливостями індивідуального розвитку своєї дитини, залучаються до творчого підходу у навчально-виховному процесі та особистої участі у вивченні здібностей і потреб дитини. Зміст роботи на цьому етапі передбачає спільну діяльність педагогів і батьків, вирішення завдань розвитку, навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами, а також участь у підготовці свят, оформленні тематичних куточків, плакатів, сімейних альбомів та творчих проєктів. Реалізація таких форм співпраці може здійснюватися через ділові ігри, майстер-класи, дискусії, міні-лекції та інші інтерактивні заходи, які стимулюють активну участь батьків у житті інклюзивної групи та сприяють розвитку дитини [42]. А. Колупасвою було введено у науковий обіг поняття «інклюзивне освітнє середовище», яке у деяких дослідженнях вживають як синонім до терміну «безбар'єрне освітнє середовище». У наукових працях останнє поняття розглядається як середовище, доступне всім членам суспільства незалежно від їхнього віку, стану здоров'я, рівня соціальної або фізичної активності, яке не містить фізичних чи моральних перешкод, що обмежують активну участь людей у життєдіяльності та освітньому процесі [43]. Педагоги, працюючи у тісному контакті з батьками, отримують цінну інформацію про індивідуальні особливості

розвитку дітей, що дозволяє адаптувати освітнє середовище, організувати комфортні та безпечні умови для навчання, ігор і відпочинку, а також підбирати відповідні навчально-ігрові та корекційні матеріали.

Батьки можуть активно впливати на створення безбар'єрного середовища, надаючи рекомендації щодо побутових і навчальних аспектів життя дитини, долучаючись до планування та організації занять, інтерактивних ігор, святкових заходів та творчих проєктів у групі. Така співпраця сприяє формуванню соціальної компетентності дітей, розвитку їхньої самостійності та комунікативних навичок, а також підтримує позитивний психолого-педагогічний клімат у колективі. Особливо важливим є створення умов для регулярного зворотного зв'язку, коли батьки можуть обговорювати з педагогами прогрес дитини, отримувати рекомендації щодо розвитку її здібностей та вносити пропозиції щодо удосконалення освітнього середовища. У такий спосіб формується спільна відповідальність за освітній процес, а взаємодія стає системною і продуктивною. Крім того, активна участь сім'ї підвищує ефективність інклюзивного навчання, сприяє адаптації дитини до соціального середовища та забезпечує реалізацію принципів доступності, індивідуалізації та безбар'єрності. Також враховувати сучасні цифрові інструменти, які полегшують комунікацію педагогів і батьків. Використання електронних щоденників, мобільних додатків для зворотного зв'язку та онлайн-консультацій дозволяє оперативно обмінюватися інформацією про успіхи, труднощі та індивідуальні потреби дітей. Це сприяє своєчасному коригуванню навчально-виховного процесу та підтримує безбар'єрність у середовищі, адже усуває адміністративні або часові бар'єри для залучення сім'ї. Заклад дошкільної освіти, у свою чергу, створює фізично доступне середовище: облаштовує просторі та безпечні проходи, адаптовані меблі та обладнання, сенсорні зони для розвитку дрібної та великої моторики, а також ігрові та навчальні куточки, які враховують різні можливості дітей. Вихователі забезпечують безпечні маршрути пересування у приміщенні, дотримуються принципів екологічності та безпеки матеріалів, організовують адаптовані заняття та розвивальні активності [43]. Соціально-педагогічний супровід інклюзивного виховання, де ключовим елементом є взаємодія педагогів, батьків та спеціалістів для забезпечення ефективної соціалізації дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Центральним компонентом цього процесу є взаємодія, що охоплює обмін інформацією, спільне

планування освітнього процесу та координацію дій між педагогічним колективом, батьками, спеціалістами та дітьми інклюзивної групи. Рисунок « Соціально-педагогічний супровід інклюзивного виховання» був розроблений на основі опрацьованих матеріалів: (Рис. 2.2.).

Рис. 2.2. Соціально-педагогічний супровід інклюзивного виховання

У центрі уваги педагогів і батьків знаходиться створення безбар'єрного середовища, що передбачає фізичну доступність приміщень, адаптацію навчально-ігрових зон, сенсорних куточків, а також врахування індивідуальних можливостей кожної дитини. Спільна робота спрямована на розвиток соціальних навичок, самостійності та інтеграції дитини у колектив, а також на підтримку державної політики щодо дітей з особливими освітніми потребами.

Отже, ефективне створення безбар'єрного інклюзивного середовища в закладах дошкільної освіти неможливе без тісної взаємодії педагогів і батьків. Педагоги відповідають за організацію навчального та розвивального процесу, забезпечення доступності освітніх ресурсів, адаптацію програм і методик під потреби кожної дитини. Батьки, своєю чергою, забезпечують інформаційну підтримку, надають дані про індивідуальні особливості дитини, мотивують її до участі у навчальній та ігровій діяльності. Спільна робота педагогів і батьків сприяє формуванню позитивного психолого-педагогічного клімату, розвитку соціальних і комунікативних навичок дітей, а також підвищенню їхньої самостійності та впевненості. Така взаємодія передбачає регулярні консультації,

обговорення індивідуальних планів розвитку, спільне планування адаптаційних заходів і контроль за їх ефективністю. Батьки, зі свого боку, є важливими партнерами у процесі створення безбар'єрного середовища в закладі дошкільної освіти, оскільки вони надають педагогам повну інформацію про стан здоров'я, інтереси, особливості розвитку та потреби своєї дитини. Вони підтримують педагогів у впровадженні індивідуальних програм розвитку, мотивують дітей до участі у навчально-ігровій діяльності, а також сприяють формуванню у дитини позитивного ставлення до навчання та соціальної взаємодії. Важливим аспектом є також формування довіри, емпатії та взаємоповаги між усіма учасниками освітнього процесу, що створює позитивний психолого-педагогічний клімат у групі.

2.4. Презентація методичних рекомендацій зі створення безбар'єрного середовища в інклюзивній групі в ЗДО

Розроблені методичні рекомендації спрямовані на практичну підтримку педагогів закладів освіти у створенні доступного, безпечного та комфортного безбар'єрного середовища для дітей з типовим розвитком та дітей з особливими освітніми потребами. Їх укладання ґрунтується на аналізі нормативно-правових документів, сучасних наукових джерел, а також практичного досвіду організації інклюзивних груп.

Актуальність та мета укладених методичних рекомендацій: визначення практичних шляхів організації доступного та безпечного простору в закладі освіти; підтримка педагогів у формуванні психолого-педагогічного клімату прийняття; важливий аспект — це налагодження партнерської взаємодії з батьками та фахівцями; впровадження універсального дизайну в освітню діяльність. В укладених методичних рекомендаціях презентовані принципи створення безбар'єрного середовища такі як:

- Забезпечення рівних можливостей для кожної дитини у пересуванні, комунікації та навчанні.
- Пристосування середовища так, щоб ним могли користуватися всі діти без додаткових бар'єрів.
- Залучення вихователів, асистентів, психологів, логопедів та батьків до спільної роботи.

— Принцип гнучкості, можливість змінювати простір і методи роботи відповідно до індивідуальних потреб.

В укладених методичних рекомендаціях були наведені рекомендації щодо організації фізичного простору, які певною мірою підвищують рівень та удосконалюють простір для дітей з особливими освітніми потребами: облаштування входу, коридорів, санітарних кімнат з урахуванням доступності; використання меблів зі згладженими кутами, відповідної висоти, мобільних елементів; створення сенсорної зони, корекційного куточка, зони для усамітнення. Важливу роль відіграє психолого-педагогічний компонент та організація взаємодії з батьками, за це ми зазначаємо в методичних рекомендаціях, створення та формування доброзичливої атмосфери між дітьми, розвиток навичок емпатії, толерантності й взаємоповаги, адаптація методів і форм роботи, а щодо батьків треба здійснювати регулярний обмін інформації про потреби та стан дитини, узгоджувати індивідуальні програми розвитку, залучати батьків до спільних заходів і корекційно-розвивальних активностей.

Значенням та очікуванням результатів впровадження рекомендацій дозволяє підвищувати рівень доступності середовища, забезпечувати комфорт і безпеку дітей, сприяти соціальній взаємодії та інклюзивній культурі, зменшити кількість бар'єрів дитини в повсякденному житті та закладі освіти.

Висновок до розділу 2

Аналіз питання організації інклюзивного середовища в закладах дошкільної освіти свідчить про те, що створення ефективної та безбар'єрної освітньої системи потребує комплексного підходу, який охоплює психологічний, педагогічний та просторово-матеріальний аспекти. Сприятливий психолого-педагогічний клімат є основою успішної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у загальну групу. Формування емпатії, взаємоповаги, підтримки та дружніх стосунків між дітьми, а також професійна компетентність педагогів забезпечують позитивну мотивацію дітей до навчання та соціальної взаємодії. В умовах інклюзивної групи особлива увага приділяється розвитку толерантності, саморегуляції та емоційного інтелекту, що створює безпечне й сприятливе середовище для всіх учасників освітнього процесу. Забезпечення архітектурного дизайну та просторово-предметних умов є необхідною

передумовою фізичної доступності та комфорту для дітей із різними потребами. Раціональне планування приміщень, спеціально обладнані кабінети, сенсорні кімнати, спортивні та музичні зали, корекційні куточки та доступне обладнання забезпечують дітям можливість повноцінного навчання, розвитку та соціалізації. Впровадження принципів універсального дизайну не лише сприяє мобільності та безпеці дітей, а й підтримує педагогів у здійсненні індивідуального підходу до кожного вихованця. Взаємодія педагогів і батьків є ключовим елементом створення безбар'єрного інклюзивного середовища. Спільна робота забезпечує узгодженість навчально-виховних заходів, обмін інформацією щодо потреб та досягнень дитини, а також формування у батьків компетентного ставлення до особливостей розвитку дітей. Партнерство педагогів і родини сприяє психологічній підтримці дітей, підвищенню ефективності корекційних і розвивальних програм та зміцненню довіри між усіма учасниками освітнього процесу. Сучасні дослідження підкреслюють важливість міждисциплінарної співпраці педагогів, психологів, дефектологів та логопедів у забезпеченні комплексної підтримки дітей. Такий підхід дозволяє своєчасно діагностувати труднощі, формувати індивідуальні навчальні маршрути та адаптувати освітні програми відповідно до потреб кожної дитини.

Аналіз організації інклюзивного середовища в закладах дошкільної освіти свідчить про необхідність комплексного підходу, що охоплює психолого-педагогічні, архітектурно-просторові та соціально-родинні аспекти. Такий підхід забезпечує ефективну інтеграцію дітей з особливими освітніми потребами та сприяє їх повноцінному розвитку. Раціональне планування простору та використання принципів універсального дизайну є необхідними для забезпечення фізичної доступності та безпеки дітей з особливими освітніми потребами. Універсальний дизайн — це не просто адаптація для окремих груп, а створення середовища, яке є доступним для всіх. Впровадження адаптованих меблів, спеціальних сенсорних кімнат та доступного обладнання сприяє розвитку моторики, сприйняття та концентрації уваги у дітей.

Спільне планування навчально-виховного процесу, регулярні консультації та участь батьків у заходах закладу сприяють формуванню у них компетентного ставлення до особливостей розвитку дітей та підвищують ефективність корекційних програм. Важливим є також розвиток у батьків навичок підтримки емоційного та соціального розвитку

дітей, що сприяє їх адаптації в колективі. Міждисциплінарна співпраця педагогів, психологів, дефектологів та логопедів є необхідною для забезпечення комплексної підтримки дітей з особливими освітніми потребами. Такий підхід дозволяє своєчасно виявляти труднощі, формувати індивідуальні навчальні маршрути та адаптувати освітні програми відповідно до потреб кожної дитини.

ВИСНОВКИ

Метою кваліфікаційної роботи було теоретично обґрунтувати та практично розкрити педагогічні умови організації безбар'єрного середовища в інклюзивній групі закладу дошкільної освіти. У процесі дослідження нами були визначені основні підходи, проаналізовано ключові поняття та окреслено особливості створення інклюзивного та доступного освітнього простору для дітей з різними освітніми потребами.

Проаналізовано, що організація безбар'єрного інклюзивного середовища в закладах дошкільної освіти є багатокомпонентним процесом, який потребує комплексного підходу та поєднання психолого-педагогічних, просторово-архітектурних і соціально-сімейних аспектів. У ході дослідження визначено, що ефективна інтеграція дітей з особливими освітніми потребами залежить не лише від фізичного облаштування приміщень та наявності спеціального обладнання, а й від створення сприятливого психолого-педагогічного клімату, розвитку емпатії, взаємоповаги та партнерських взаємин між педагогами, дітьми та батьками. Поняття доступності у роботі розглядається як умова, що забезпечує вільний доступ, безпечне пересування та можливість повноцінної участі дитини в освітньому процесі. Безбар'єрність охоплює ширший комплекс умов, таких як: фізичні, соціальні, інформаційні та психологічні умови, які сприяють успішній адаптації та розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Забезпечення архітектурного дизайну та просторово-предметних умов відіграє одну із основних ролей у створенні доступного, безпечного і комфортного середовища, що відповідає принципам універсального дизайну та потребам кожної дитини. Раціональне планування приміщень, наявність спеціально обладнаних груп, сенсорних кімнат, корекційних куточків, спортивних та музичних залів, адаптованих меблів і навчальних матеріалів створює умови для самостійної діяльності, розвитку моторики, сприйняття, уваги та творчих здібностей дітей.

Проведений аналіз наукових джерел дав змогу з'ясувати, що інклюзивна освіта розглядається як сучасна форма реалізації права кожної дитини на якісну освіту, де всі діти — незалежно від стану здоров'я, можливостей чи особливостей розвитку — мають змогу навчатися та взаємодіяти у спільному середовищі. Інклюзія, як підкреслюється у роботі,

не зводиться лише до надання корекційної підтримки, а передбачає створення цілісного простору, у якому гармонійно поєднуються емоційні, когнітивні, соціальні та організаційні аспекти розвитку дитини.

Особливе значення має поняття доступності, яке включає архітектурні, інформаційні, соціальні та педагогічні компоненти. Доступне середовище забезпечує вільний доступ, безпечне пересування та можливість повноцінної участі дитини у всіх видах діяльності. Поняття безбар'єрності у дошкільній освіті розглядається ширше — як система умов, що усувають фізичні, соціальні, освітні та психологічні бар'єри, які можуть перешкоджати адаптації та розвитку дітей з особливими освітніми потребами

Обґрунтовано, що організація безбар'єрного середовища в інклюзивній групі повинна базуватися на комплексному поєднанні педагогічних, психологічних та архітектурно-просторових умов. Науково доведено, що формування сприятливого психолого-педагогічного клімату, який передбачає розвиток емпатії, толерантності, взаємоповаги та соціальної взаємодії, позитивно впливає на адаптацію дітей з особливими освітніми потребами, їх навчальні досягнення та розвиток комунікативних і емоційних компетенцій. Застосування принципів універсального дизайну та раціонального планування простору забезпечує фізичну доступність та безпеку дітей, сприяє самостійності та активній участі у всіх видах діяльності. Наукові дослідження підтверджують, що продумане облаштування групових кімнат, сенсорних зон, спортивних та музичних залів, корекційних куточків і адаптованого обладнання створює умови для розвитку моторики, сенсорного сприйняття, уваги та творчих здібностей дітей

Активна взаємодія педагогів і батьків є стратегічним компонентом ефективної інклюзії. Спільне планування освітнього процесу, регулярний обмін інформацією щодо потреб дитини, участь у корекційних та розвивальних заходах забезпечують комплексну підтримку дітей, підвищують ефективність освітніх програм і сприяють формуванню компетентного та відповідального ставлення батьків до особливостей розвитку своєї дитини.

Забезпечення архітектурного дизайну та просторово-предметних умов обґрунтовано як один із важливих елементів безбар'єрного осередка. Раціональне планування приміщень, адаптоване меблювання, наявність спеціально обладнаних групових кімнат, сенсорних зон, спортивних і

музичних залів, ізостудій та корекційних куточків створюють умови для розвитку моторики, сенсорного сприйняття, уваги, творчих та пізнавальних здібностей дітей. Принципи універсального дизайну дозволяють забезпечити фізичну доступність та безпеку всіх дітей, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей. Узагальнено, що інклюзивне середовище — це не лише безбар'єрний простір, але й цілісна система підтримки, спрямована на розвиток індивідуального потенціалу дитини, формування позитивної самооцінки, соціальних навичок, толерантності та готовності до взаємодії у групі однолітків

Рекомендовано, для ефективної організації безбар'єрного інклюзивного середовища в закладах освіти слід здійснювати комплексні заходи, які охоплюють педагогічні, психологічні, просторово-архітектурні та соціально-сімейні аспекти. До педагогічних рекомендацій ми відносимо: індивідуалізовані методики навчання та корекційні програми відповідно до особливих потреб кожної дитини, сучасні психолого-педагогічні технології, такі як арт-терапія, сенсорна інтеграція, ігрова терапія та методи розвитку емоційного інтелекту, систематично підвищувати кваліфікацію педагогів у сфері інклюзивної освіти та формувати компетентність щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

У закладах дошкільної освіти створення безбар'єрного інклюзивного середовища передбачає комплексне забезпечення педагогічних, психолого-педагогічних, архітектурно-просторових та соціально-сімейних умов. У процесі дослідження сформовано систему психолого-педагогічної підтримки дітей з особливими освітніми потребами, яка включає індивідуалізовані підходи корекційні програми та сучасні методики розвитку емоційного інтелекту, комунікативних та когнітивних навичок, розроблено рекомендації щодо підвищення професійної компетентності педагогів у сфері інклюзивної освіти та впровадження інноваційних технологій навчання і виховання.

У ході практичної частини роботи розроблено та укладено методичні рекомендації, спрямовані на підтримку педагогів у створенні безбар'єрного середовища в інклюзивній групі. Рекомендації містять практичні поради щодо організації простору, формування сприятливого психолого-педагогічного клімату, налагодження взаємодії з родинами та використання адаптованих методів роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Створений методичний матеріал підвищує

прикладне значення дослідження та може бути використаний вихователями, асистентами вихователя й іншими фахівцями закладів освіти.